

KAMIENIE SZACHOWNICOWE

NA ŚREDNIOWIECZNYCH KOŚCIOŁACH W REGIONIE NAD ODRĄ I WARTĄ

Interreg
Brandenburg - Polska
Kofinanziert von der Europäischen Union
Współfinansowany przez Unię Europejską
Fundusz Małych Projektów
Klein-Projekte-Fonds
Euroregion
PRO EUROPA VIADRINA

TAJEMNICZE WZORY – KAMIENIE SZACHOWNICOWE NA ŚREDNIOWIECZNYCH KOŚCIOŁACH GRANITOWYCH

		Strona
1	Kościół w Beerfelde	8
2	Kościół barokowy w Friedersdorfie	10
3	Katedra św. Marii w Fürstenwalde nad Szprewą	12
4	Kościół św. Marii w Gorzowie Wielkopolskim	13
5	Kościół w Grunowie	14
6	Kościół w Hasenholz	15
7	Kościół w Herzbergu	16
8	Kościół w Heckelbergu	18
9	Kościół w Hönow	19
10	Kościół w Ihlow	20
11	Kościół w Kowalowie	21
12	Ruiny kościoła w Mallnow	22
13	Kościół w Marwicach	23
14	Kościół w Prädikow	24
15	Kościół w Neuendorf im Sande	25
16	Kościół w Ringenwalde koło Neuhardenbergu	26
17	Kościół Najświętszego Serca Jezusowego w Radowie	27

PAMIĘĆ
ODRA - WARTA
ŁĄCZY

Bad Freienwalde
Strausberg
Müncheberg
Seelow
Berlin
Fürstenwalde/
Spree
Frankfurt
(Oder)
Beeskow
Eisenhüttenstadt
Guben
Cottbus
Forst
Neiße
Nysa
Odra
Oder
Kostrzyn
nad Odrą
Witnica
Słońsk
Gorzów
Wielkopolski
Warthe / Warta
Sulęcin
Międzyrzecz
Łagów
Świebodzin
Odra / Oder
Zielona
Góra

1

4

6

7

9

16

15

14

12

— Interreg 6A Förderregion Brandenburg-Polska

Tło mapy:
© Openstreetmap Contributors

Spis treści: ECCOFORT e.V. 2023
bez roszczeń co do kompletności

TAJEMNICZE WZORY – KAMIENIE SZACHOWNICOWE W ŚREDNIOWIECZNYCH KOŚCIOŁACH GRANITOWYCH

Odwiedzając średniowieczny kościół wzniesiony z kamienia polnego, zazwyczaj najpierw spogląda się na budowlę jako całość: na masywną wieżę, staranny wątek muru czy precyzyjnie opracowane portale. Dopiero przy bliższym spojrzeniu dostrzega się niewielkie detale, które łatwo przeoczyć. Nagle uwagę przykuwa pojedynczy cios granitowy, różniący się od pozostałych. Jego powierzchnię pokrywa regularny wzór złożony z pól sprawiających wrażenie jaśniejszych i ciemniejszych – szachownica, która powstała nie dzięki użyciu różnych barw, lecz wyłącznie dzięki odpowiedniemu opracowaniu jego powierzchni. Kto raz dostrzeże taki kamień, mimowolnie zaczyna wypatrywać kolejnych.

Tak zwane kamienie szachownicowe należą do najbardziej zagadkowych świadectw średniowiecznej sztuki budowlanej. Dla ich twórców oraz współczesnych im odbiorców zapewne nie były jednak niczym tajemniczym. Starannie opracowane granitowe ciosy przetrwały ponad siedemset lat, lecz wiedza o ich pierwotnym znaczeniu zaginęła na przestrzeni stuleci. Nie sposób dziś z całą pewnością odczytać przesłania, jakie niegdyś niosły kamienie szachownicowe. Właśnie ta nierozwiązana zagadka stanowi dziś o ich szczególnym uroku.

Świadectwo kunsztu kamieniarskiego

Kamienie szachownicowe są charakterystyczne dla stosunkowo krótkiego okresu w dziejach średniowiecznej architektury, obejmującego zaledwie kilka dziesięcioleci. Powstawały przede wszystkim w drugiej połowie XIII wieku, kiedy wraz z intensywnym rozwojem osadnictwa wznoszono liczne kościoły ze starannie obrobionych granitowych kwadr. Już na początku XIV wieku zjawisko to niemal całkowicie zanika – podobnie jak pracochłonna technika regularnego muru z ciosów granitowych.

Obróbka niezwykle twardego granitu wymagała od kamieniarzy dużych umiejętności. Każdy kamień trzeba było osobno ociosać, a następnie precyzyjnie dopasować do pozostałych elementów muru. Wznoszenie kościołów z regularnych kwadr było więc możliwe jedynie przy udziale doświadczonych kamieniarzy, dysponujących odpowiednimi narzędziami i rozległą wiedzą na temat obróbki tego wymagającego materiału.

W przypadku kamieni szachownicowych kamieniarze posuwali się jednak o krok dalej. Po wygładzeniu widocznej powierzchni ciosu poszczególne pola opracowywali w różny sposób. Niektóre pozostawiali gładkie, innym zaś drobnymi uderzeniami nadawali chropowatą fakturę. W ten sposób powstawał kontrastowy wzór złożony z jaśniejszych i ciemniejszych kwadratów lub prostokątów. Rzadziej spotyka się romby, trójkąty lub inne wzory geometryczne. Każdy z tych kamieni jest unikatowy.

Uwagę zwraca przede wszystkim ogromny nakład pracy, jakiego wymagało wykonanie takiej dekoracji. Nie pełniła ona żadnej funkcji konstrukcyjnej, a jej stworzenie wymagało dodatkowego czasu, wielkiej precyzji i znacznego doświadczenia w obróbce materiału. Kamienie szachownicowe są więc czymś znacznie więcej niż tylko dekoracyjnym detalem. Stanowią zarazem świadectwo wysoko rozwiniętego kunsztu kamieniarskiego, który na południowym pobrzeżu Bałtyku przez kilka dziesięcioleci przeżywał okres szczególnego rozkwitu.

Właśnie dlatego, że wykonanie kamieni szachownicowych wiązało się z tak dużym dodatkowym wysiłkiem, można przypuszczać, że ich twórcy przypisywali im szczególne znaczenie. Jakie jednak przesłanie miały nieść? Odpowiedź na to pytanie do dziś pozostaje jedną z wielkich nierozwiązanych zagadek historii sztuki średniowiecznej.

Od Danii po zachodnią Polskę

Kamieni szachownicowych nie spotka się jednak wszędzie. Obszar ich występowania rozciąga się od Danii,

Kościół wiejski w Herzbergu, widok od strony południowej z siedmioma wbudowanymi kamieniami w układzie szachownicy

przez południową Szwecję i północne Niemcy, aż po tereny dzisiejszej zachodniej Polski. Szczególnie licznie występują w Brandenburgii, na obszarze historycznej Nowej Marchii oraz Pomorza Zachodniego.

Region środkowego Nadodrza i ujścia Warty należy do głównych obszarów występowania kamieni szachownicowych. Spotykamy je tutaj w Beerfelde, Friedersdorfie, Fürstenwalde, Hasenholz, Herzbergu koło Beeskow, Mallnow i Neuendorf im Sande, a po wschodniej stronie Odry – w Kowalowie, Radowie, Marwicach, Gorzowie Wielkopolskim, Lubiechowie Górnym, Moryniu, Godkowie, Dolsku, Myśliborzu, Derczewie, Troszynie, Chełmie Dolnym, Żarczynie, Lubanowie, Strachocinie, Sadlnie, Gosławiu i Baniach.

Charakterystyczne jest, że kamienie szachownicowe często występują w niewielkich skupiskach. Może to wskazywać, że ci sami kamieniarze pracowali przy wznoszeniu kilku kościołów w danej okolicy, przenosząc z jednej budowy na drugą swoje umiejętności i doświadczenie.

Nieprzypadkowe umiejscowienie

Równie interesujące jak sposób opracowania kamieni szachownicowych jest ich rozmieszczenie w murach kościołów. Niemal zawsze znajdują się w dobrze widocznych miejscach – na narożach kościołów, przy portalach lub w ich bezpośrednim sąsiedztwie. Wszystko wskazuje więc na to, że umieszczano je świadomie tam, gdzie mogły przyciągać wzrok osób zbliżających się do kościoła.

Tak wyeksponowane położenie kamieni szachownicowych przemawia przeciwko przypuszczeniu, że były one jedynie znakami technicznymi lub przypadkowymi śladami obróbki. Wydaje się raczej, że budowniczowie świadomie chcieli wyróżnić w murze właśnie te kamienie. Tylko dlaczego?

Wiele interpretacji – żadnej ostatecznej odpowiedzi

Od ponad stu lat historycy sztuki, badacze architektury i archeolodzy próbują odpowiedzieć na pytanie o znaczenie kamieni szachownicowych. Do dziś nie udało się

jednak znaleźć wyjaśnienia, które zyskałoby powszechną akceptację. Istnieje natomiast kilka konkurujących ze sobą hipotez.

Jedna z najstarszych zakłada, że kamienie szachownicowe mogły być znakami pozostawianymi przez warsztaty budowlane lub kamieniarzy. W średniowieczu wyspecjalizowane warsztaty rzeczywiście pracowały przy wielu budowach, a oznaczanie wykonanych elementów nie należało do rzadkości. Kamienie szachownicowe wyraźnie różnią się jednak od znanych nam znaków kamieniarskich. Te ostatnie składają się zazwyczaj z kilku wyrytych linii i można je było wykonać stosunkowo szybko. Opracowanie wzoru szachownicy wymagało natomiast znacznie więcej czasu i dużej precyzji. Co więcej, w niektórych kościołach występuje kilka kamieni o różnych wzorach, co trudno pogodzić z interpretacją, według której miałyby one być jedynie znakami konkretnego warsztatu.

Inni badacze przypisują kamieniom szachownicowym funkcję ochronną. W średniowiecznym pojmowaniu świata kościół był nie tylko miejscem gromadzenia się wspólnoty wiernych, lecz także przestrzenią pozostającą pod szczególną opieką Boga. W wielu kulturach wzory sieciowe i kratownicowe pełniły funkcję apotropaiczną – miały chronić przed złem. Ponieważ kamienie szachownicowe występują niemal wyłącznie na zewnętrznych ścianach kościołów, również taka interpretacja wydaje się całkiem prawdopodobna. Wątpliwości budzi jednak ich rozmieszczenie. W średniowiecznej symbolice za szczególnie narażone na działanie złych mocy uważano przede wszystkim stronę północną – stronę ciemności – oraz zachodnią, gdzie zachodzące słońce kojarzono z nastaniem mroku i siłami zła. To właśnie tam należałoby zatem oczekiwać przede wszystkim znaków ochronnych. Tymczasem kamienie szachownicowe zaskakująco często znajdują się również po wschodniej i południowej stronie kościołów. Ich rozmieszczenia nie da się więc wyjaśnić wyłącznie funkcją apotropaiczną.

W ostatnich latach szczególne zainteresowanie wzbudziła jeszcze inna interpretacja, odwołująca się do średniowiecznej symboliki gry w szachy. Sama gra miała wówczas znaczenie wykraczające daleko poza sferę rozrywki. Postrzegano ją jako obraz boskiego porządku i społeczeństwa stanowego, ale także walki dobra ze złem. W literaturze i sztuce gra w szachy pojawiała się często jako alegoria ludzkiej drogi przez życie oraz zmagań o zbawienie duszy. W tym kontekście kamienie szachownicowe mogły być świadomie umieszczane w murach kościołów jako symbol przejścia ze świata ziemskiego do boskiej rzeczywistości. Interpretację tę można powiązać z licznymi średniowiecznymi źródłami pisanymi i przedstawieniami odnoszącymi się do symboliki szachów, dlatego należy ona dziś do najbardziej przekonujących prób wyjaśnienia zagadki kamieni szachownicowych. Nadal pozostaje jednak tylko interpretacją – jak dotąd nie odnaleziono żadnego średniowiecznego źródła, które potwierdzałoby ją w sposób jednoznaczny.

Zagadka, która trwa

Być może właśnie w tej nierozwiązanej zagadce kryje się szczególna fascynacja kamieniami szachownicowymi. Przypominają nam one, że średniowieczne budowle powstawały nie tylko z myślą o względach praktycznych czy estetycznych, lecz były również nośnikami treści symbolicznych. Wiele z tych znaczeń potrafimy dziś odczytać jedynie fragmentarycznie.

Dlatego odwiedzając w przyszłości jeden ze średniowiecznych kościołów granitowych regionu środkowego Nadodrza i ujścia Warty, warto zatrzymać się na chwilę i przyjrzeć mu się raz jeszcze – tym razem nieco uważniej. Nierzadko pośród starannie obrobionych granitowych kwadr kryje się pojedynczy kamień pokryty zagadkowym wzorem. Kto go dostrzeże, staje przed małym dziełem sztuki sprzed ponad siedmiuset lat – a zarazem przed jedną z nierozwiązanych do dziś zagadek średniowiecznej architektury.

Tekst: Agnieszka Lindenhayn-Fiedorowicz

Zdjęcie: Późnogotycki malowidło ścienne / kościół w Ihlow

KOŚCIÓŁ W BEERFELDE

Romańskie kamienie granitowe i barokowa kopuła wieży

Kościół wiejski w Beerfelde (gmina Steinhöfel) jest ważnym zabytkiem architektonicznym z XIII wieku, który powstał w okresie późnego średniowiecza, w ramach osadnictwa na terenach wschodnich.

Budynek wzniesiono jako późnoromański kościół salowy, przy czym jako materiał budowlany wykorzystano głównie starannie obrobione

tów elewacji należą trzy kamienie szachownicowe. Te rzadkie kamienie ozdobne są dobrze widoczne w różnych miejscach, w połączeniach narożnych lub w regularnym murze elewacji. Podczas gdy wiele kościołów granitowych w regionie posiada tylko jeden taki kamień, kościół w Beerfelde wyróżnia się większą liczbą tych elementów pochodzących z okresu jego budowy.

KOŚCIÓŁ W BEERFELDE

Schönfelder Str. 2
15518 Steinhöfel-Beerfelde

52.43033046, 14.04308666

bloki kamienia polnego – przeważnie skandynawski granit lub gnejs.

Pod względem architektonicznym kościół wyróżnia się masywną wieżą zachodnią, której dolna część składa się z regularnych warstw kamieni polnych. Górna część wieży jest otynkowana i zwieńczona charakterystyczną barokową kopułą wraz z otwartą latarnią. Kolejną rzucającą się w oczy cechą jest dobudowana od strony południowej przedsionek, wzniesiony w konstrukcji ceglanej.

Do charakterystycznych elemen-

KOŚCIÓŁ BAROKOWY W FRIEDERSDORFIE

Von der Marwitz, barok i wyjątkowe ciosane kamienie

Kościół barokowy w Friedersdorfie (gmina Vierlinden) stanowi wybitne świadectwo historii budownictwa i szlachty w powiecie marchijsko-odrzańskim.

Pierwotnie wzniesiony w XIII wieku jako późnoromańska budowla z kamienia polnego, kościół ten przeszedł w 1702 roku gruntowną przebudowę w stylu barokowym.

KOŚCIÓŁ BAROKOWY W FRIEDERSDORFIE

Frankfurter Str. 23
15306 Vierlinden-Friedersdorf

52.50962206, 14.39589392

Epoka ta do dziś kształtuje wygląd kościoła i świadczy o trwającym od wieków bliskim związku z rodem von der Marwitz, który przez pokolenia sprawował patronat nad świątynią. W rodzinnym grobowcu wewnątrz spoczywają wybitne osobistości, takie jak pruski generał Friedrich August Ludwig von der Marwitz.

Po poważnych zniszczeniach podczas walk pod koniec II wojny światowej kościół, jako kulturalne serce wsi, został zachowany i odbudowany. Fascynujący detal architektoniczny w zewnętrznej elewacji nawiązuje do

średniowiecznych korzeni budynku: na fasadzie znajdują się trzy kamienie szachownicowe. Szczególną cechą kamieni ornamentacyjnych w Friedersdorfie jest ich rombowy wzór, który — w przeciwieństwie do typowych dla regionu układów kwadratowych — przypomina średniowieczną planszę do gry w warcaby.

W bezpośrednim sąsiedztwie „Kunst-

speicher Friedersdorf (spichlerz sztuki w Friedersdorfie)” zaprasza zwiedzających do odkrywania w historycznym budynku z muru pruskiego wystaw poświęconych historii regionu i rzemiosłu wiejskiemu.

Friedersdorf oferuje zatem wyjątkowe połączenie sakralnego przepychu, burzliwej historii i żywej kultury wiejskiej na skraju regionu nadodrzańskiego (niem. Oderbruch).

KATEDRA ŚW. MARII, FÜRSTENWALDE / SPREE

Monumentalny gotyk ceglany nad Szprewą

Katedra św. Marii jest widoczną z daleka wizytówką miasta Fürstenwalde/Spree. Dzisiejsza imponująca budowla w stylu gotyku ceglanego ma za sobą długą historię sięgającą XIII wieku. Pierwotnie w tym miejscu stała późnoromańska budowla, o której istnieniu do dziś świadczą znaczące ślady w konstrukcji budynku.

Pod względem architektonicznym katedra zachwyca monumentalnymi rozmiarami i charakterystyczną wieżą, która dominuje w panoramie miasta. Szczególnym detalem architektonicznym, który wskazuje na powiązanie z romańskimi korzeniami, jest obecność kamienia szachownicowego.

Ten rzadki kamień ozdobny, posiadający siatkę dziesięć na sześć pól, znajduje się przy północnym portalu katedry. Uważany jest za cenną pozostałość dawnej budowli z ciosanego kamienia, mimo że obecnie jest w większości zasłonięty przez otaczającą go nawierzchnię.

Jako centrum kulturalne i duchowe katedra zaprasza odwiedzających do odkrywania sakralnego blasku i burzliwej historii tej znaczącej budowli sakralnej w regionie Odry i Szprewy.

KATEDRA ŚW. MARII, FÜRSTENWALDE / SPREE

Domplatz 10
15517 Fürstenwalde/Spree

52.43033046, 14.04308666

KOŚCIÓŁ ŚW. MARII W GORZOWIE WIELKOPOLSKIM

Gotyckie piękno nad Wartą

Katedra Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny jest najstarszym zabytkiem i charakterystycznym symbolem Gorzowa Wielkopolskiego. Wzniesiona w połowie XIII wieku, symbolizuje początkowy etap rozwoju miasta nad Wartą. Z punktu widzenia historii architektury budowla ta zachwyca przejściem od późnoromańskiej konstrukcji z kamiennych bloków polnych do monumentalnego gotyku ceglanego.

Szczególnie charakterystyczna jest masywna wieża zachodnia z XIV wieku, która dominuje w panoramie miasta.

Fascynującym szczegółem w murze jest obecność kamieni szachownicowych. Te rzadkie kamienie ozdobne, występujące licznie w regionie Odry i Warty oraz na Jutlandii, świadczą o działalności wysoce wyspecjalizowanych wędrownych cechów budowlanych w okresie późnego średniowiecza. W Gorzowie zachowały się one jako integralne elementy fasady z okresu budowy i reprezentują tradycję rzemieślnicz ą XIII wieku.

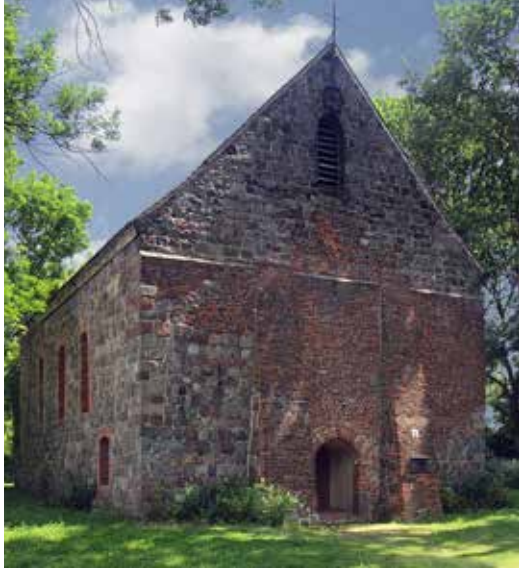
Dzisiaj katedra zaprasza zwiedzających do odkrywania jej bogatej historii i sakralnego blasku w samym sercu Ziemi Lubuskiej.

KOŚCIÓŁ ŚW. MARII W GORZOWIE WIELKOPOLSKIM

Obotrycka 12B
66-400 Gorzów Wielkopolski

52.73087523, 15.23922611

KOŚCIÓŁ W GRUNOW

Wyjątkowy klejnot architektury z kamiennymi zagadkami

Kościół wiejski w Grunow w gminie Oberbarnim należy do imponujących średniowiecznych budowli sakralnych w regionie nad Odrą i Wartą. Powstał w połowie XIII wieku, w okresie osadnictwa wschodniego w okresie późnego średniowiecza, kiedy drewniane kaplice były coraz częściej zastępowane masywnymi budowlami kamiennymi. Został wzniesiony jako późnoromański kościół salowy z starannie ciosanych bloków kamienia polnego, głównie ze skandynawskich granitów i gnejsów – głazów narzutowych, które w czasach zlodowacenia zostały przetransportowane z obszaru skandynawskiego na Nizinę Północnoniemiecką.

Precyzyjne murowanie warstwowe świadczy o niezwykłych umiejętnościach murarzy, które w tej epoce kształtowały krajobraz. Godną uwagi cechą kościoła jest niezwykle duża liczba kamieni szachownicowych. Podczas gdy większość kościołów granitowych w Brandenburgii posiada tylko jeden z tych rzadkich ozdobnych bloków, tutaj znajduje się aż siedem egzemplarzy, a także kamień z płaskorzeźbą przedstawiającą krzyż jerozolimski – motyw obrazowy unikalny w regionie, który wskazuje na szczególne wpływy historyczne. Częściowo czerwone i szare kamienie są dobrze widoczne w połączeniach narożnych i na powierzchniach elewacji, pozwalając bezpośrednio doświadczyć średniowiecznej sztuki kamieniarskiej. Osadzony w malowniczym krajobrazie kulturowym regionu Barnim, ten objęty ochroną zabytkową budynek do dziś stanowi historyczne serce miejscowości. Kościół zaprasza odwiedzających do rozkoszowania się spokojną atmosferą i odkrywania kamiennego kunsztu średniowiecza.

KOŚCIÓŁ W GRUNOW

Dorfstraße
15377 Oberbarnim-Grunow

52.60715426, 14.03730201

KOŚCIÓŁ W HASENHOLZ

Mały wiejski kościół z bogatymi detalami kamieniarskimi

Kościół wiejski w Hasenholz (miasto Buckow) jest charakterystycznym świadectwem średniowiecznej architektury sakralnej w powiecie marchijsko-odrzańskim. Powstał w połowie XIII wieku, w okresie późnego średniowiecza, w ramach osadnictwa na wschodzie. Został wzniesiony jako późnoromański kościół salowy ze starannie obrobionych bloków granitowych. Regularny mur wskazuje na obecność wyspecjalizowanych warsztatów budowlanych, które wniosły do regionu wiedzę na temat obróbki granitu.

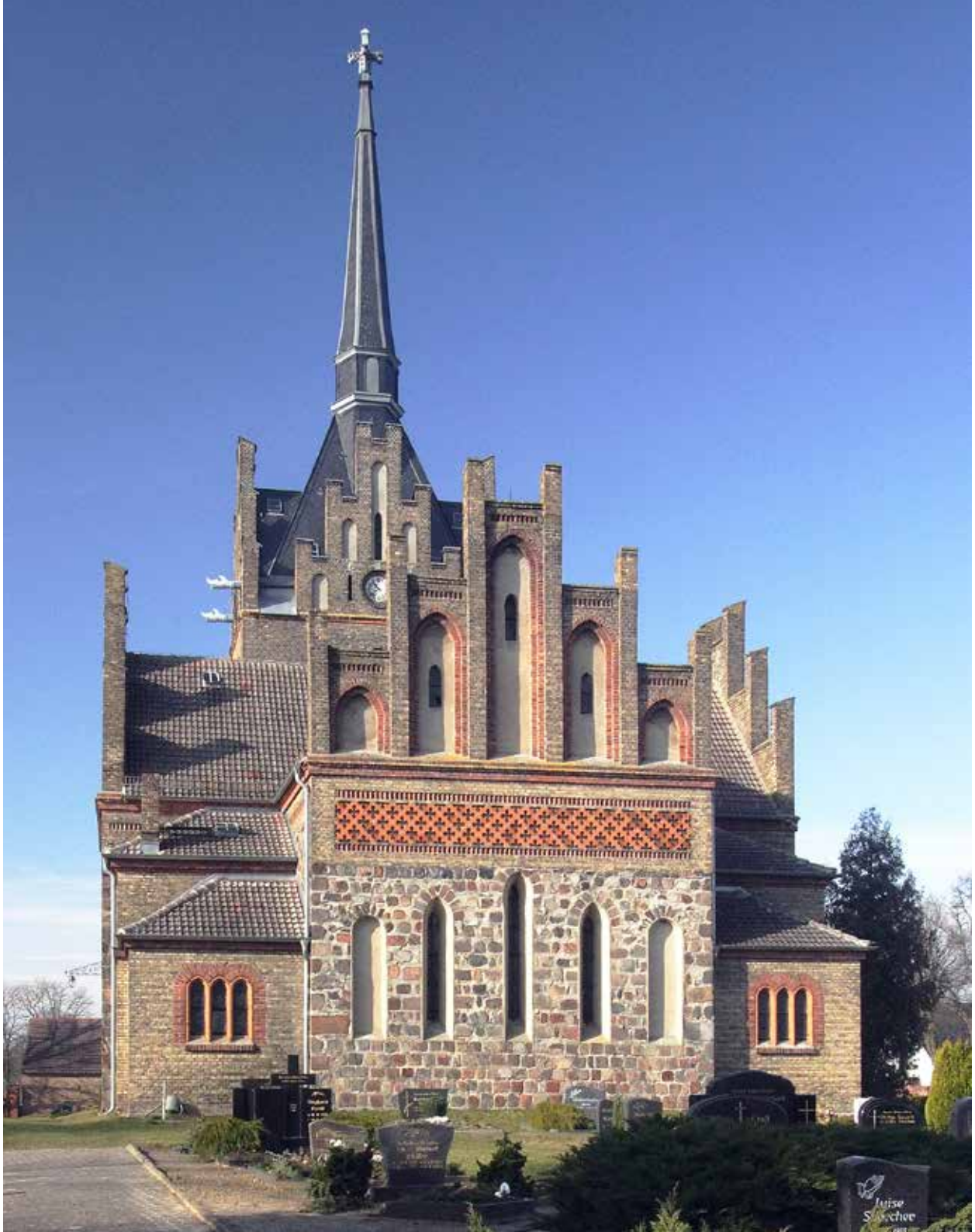
Pod względem architektonicznym budynek wpisuje się w klasyczny schemat z prostokątną nawą główną i półokrągłą absydą od strony wschodniej. Nad częścią zachodnią wznosi się poszerzona nadbudowa wieży, która nadaje tej świątyni charakterystyczny profil. Położony w krajobrazie Parku Przyrodniczego Märkische Schweiz, ten objęty ochroną konserwatorską kompleks jest dziś atrakcyjnym celem wycieczek dla osób poszukujących spokoju i historycznej architektury na łonie natury. Pomimo późniejszych zmian kościół zachował swój prosty, obronny charakter. Fascynującym detalem w zewnętrznym murze jest kamień szachownicowy. Ten rzadki kamień ozdobny znajduje się w południowo-wschodnim narożniku i jest dobrze widoczny w układzie narożnym. W ten sposób kościół w Hasenholz łączy spokojną atmosferę wiejskiego kościoła z rzemieślniczą precyzją średniowiecznego kamieniarstwa.

KOŚCIÓŁ W HASENHOLZ

Dorfstraße 13
15377 Buckow (Märkische Schweiz)-Hasenholz

52.56252994, 14.022402353

KOŚCIÓŁ W HERZBERGU

Bogata w historię budowla granitowa, zawierająca najwięcej kamieni szachownicowych w całym regionie

Kościół wiejski w Herzbergu, położony w gminie Rietz-Neuendorf, zaprasza na wycieczkę odkrywczą po historii budownictwa regionu między Szprewą a Odrą. Budowla z kamienia polnego powstała w XIII wieku i z biegiem czasu była wielokrotnie przebudowywana i rozbudowywana.

Równomiernie ułożone mury świadczą o kunszcie ówczesnych budowniczych oraz o regionalnej tradycji kościołów z granitowych bloków.

Jednocześnie późniejsze przebudowy nadają świątyni jej charakter, który kształtował się przez wieki.

Szczególnie owocne jest poszukiwanie dziewięciu kamieni szachownicowych, wbudowanych w mur w różnych miejscach fasady. Żaden inny znany kościół na tym obszarze występowania kamieni szachownicowych nie posiada większej liczby kamieni ozdobnych. Kto uważnie przyjrzy się ścianom zewnętrznym, może dostrzec różnice we wzorach, wykonaniu i sposobie wbudowania.

W ten sposób Herzberg stanowi obrazowy punkt wyjścia do bliższego zapoznania się z rozmieszczeniem, obróbką oraz funkcjami kamieni szachownicowych, które do dziś są przedmiotem dyskusji. Spacer wokół kościoła otwiera coraz to nowe perspektywy na fasady, mur i kamienie ozdobne – i sprawia, że kościół w Herzbergu jest wartym uwagi przystankiem podczas podróży po kościołach granitowych w regionie.

KOŚCIÓŁ W HERZBERGU

Seestraße 2
15848 Rietz-Neuendorf

52.21826635, 14.11829059

KOŚCIÓŁ W HECKELBERGU

Zabytkowy obiekt architektoniczny Marchii Brandenburskiej z XIII wieku

Kościół wiejski w Heckelbergu w powiecie marchijsko-odrzańskim jest znaczącą budowlą sakralną, której historia sięga okresu późnego średniowiecza, kiedy to osadnictwo rozciągało się na wschód. Dzięki precyzyjnym badaniom dendrochronologicznym udało się datować powstanie kościoła na rok 1255 (+/- 5 lat). Budowla ta, jako późnoromański kościół granitowy, jest charakterystyczna dla architektury XIII wieku w tym regionie, w którym masywne budowle kamienne zastąpiły wczesne drewniane kaplice. Architektoniczny detal kryje się wysoko na budynku: na wysokości ponad dziewięciu metrów, w szczycie świątyni, w murze osadzono charakterystyczny kamień szachownicowy. W przeciwieństwie do wielu innych tego typu obiektów kamień w Heckelbergu stanowi rzadki wyjątek — jego powierzchnię zdobi regularna siatka składająca się z dokładnie ośmiu na osiem pól. Ponieważ ten ozdobny blok kamienny został wmurowany już na etapie wznoszenia budowli, wraz z regularnie układanym murem, do dziś świadczy o precyzji rzemieślniczej ówczesnych warsztatów budowlanych. Odwiedzający mogą na miejscu odkryć ten wyjątkowy kamienny detal oraz poczuć historyczną atmosferę zabytkowego kościoła objętego ochroną konserwatorską.

KOŚCIÓŁ W HECKELBERGU

Gartenstraße
16259 Heckelberg

52.73946602, 13.83853650

KOŚCIÓŁ W HÖNOW

Romański klejnot na obrzeżach Berlina

Kościół wiejski w Hönow w gminie Hoppegarten jest najstarszym zabytkiem tej miejscowości i imponującym świadectwem historii Marchii Brandenburskiej z XIII wieku.

Ta późnoromańska budowla granitowa powstała w okresie późnośredniowiecznej kolonizacji na wschód. Dzięki precyzyjnym badaniom dendrochronologicznym przeprowadzonych na oryginalnej drewnianej ramie okiennej udało się datować jej powstanie na rok 1255 (+/- 10 lat).

Pod względem architektonicznym kościół wyróżnia się murami z starannie obrobionych granitowych bloków, które świadczą o precyzji rzemieślniczej wyspecjalizowanych warsztatów budowlanych tamtej epoki.

Jako charakterystyczny zabytek architektoniczny regionu kościół przez wieki zachował swój obronny i surowy wygląd.

W południowo-zachodnim narożniku masywnej wieży można dostrzec szczególny detal architektoniczny:

znajduje się tam dobrze widoczny kamień szachownicowy. Ten rzadki cios ornamentowany stanowi integralny element pierwotnego wystroju elewacji i nosi ślady wyraźnego, celowego uszkodzenia, co odróżnia go od wielu innych tego rodzaju zabytków w regionie. Obecnie ten zabytkowy kompleks zaprasza zwiedzających do odkrywania trwałości tej liczącej ponad 750 lat budowli sakralnej.

KOŚCIÓŁ W HÖNOW

Dorfstraße 32
15366 Hoppegarten-Hönow

52.54680695, 13.63701574
www.kirche-hoenow.de

KOŚCIÓŁ W IHLOW

Późnoromańska perełka z rzadkimi malowidłami ściennymi

Kościół wiejski w spokojnej miejscowości Ihlow (gmina Oberbarnim) stanowi imponujący przykład XIII-wiecznej architektury sakralnej Marchii Brandenburskiej.

Zbudowany jako późnoromański kościół salowy ze starannie ciosanych bloków kamienia polnego, stanowi świadectwo trwałości i kunsztu rzemieślniczego z okresu średniowiecznej kolonizacji wschodnich terenów.

We wnętrzu świątyni kryje się cenny zabytek sztuki: podczas prac konserwatorskich w prezbiterium odkryto fascynujące rysunki wykonane czerwoną kredą naturalną (ochrą czerwoną), które nadają kościołowi wyjątkową sakralną atmosferę.

Pod względem architektonicznym budowla przechodziła na przestrzeni wieków różne etapy, przy czym badania historyczno-budowlane wskazują na istnienie wcześniejszej wieży z XV wieku, która niegdyś dominowała nad zachodnią częścią świątyni.

Również na fasadzie zewnętrznej można odkryć architektoniczną rzadkość. W południowo-wschodnim narożniku kościoła, bezpośrednio nad poziomem podłoża, w murze wbudowany jest kamień szachownicowy. Ten ozdobny blok stanowi rzadki wyjątek w swoim rodzaju, ponieważ jego wzór obejmuje jedynie dwa rzędy po cztery pola każdy.

Położony w malowniczym krajobrazie Szwajcarii Marchijskiej kościół zachęca odwiedzających do odkrywania spokoju tego miejsca oraz historycznych detali tego objętego ochroną konserwatorską zespołu zabytkowego.

KOŚCIÓŁ W IHLOW

Ihlower Ring
15377 Oberbarnim-Ihlow

52.62000826, 14.072672

KOŚCIÓŁ W KOWALOWIE

Średniowieczna architektura w pobliżu Ośna Lubuskiego

Kościół wiejski w Kowalowie (województwo lubuskie) stanowi ważne świadectwo średniowiecznej architektury sakralnej z XIII wieku. Wzniesiony w okresie intensywnej ekspansji osadniczej na wschód w późnym średniowieczu, budynek ten stanowi typowe dla regionu nad Odrą i Wartą połączenie trwałości i kunsztu rzemieślniczego.

Precyzyjne ułożenie obrobionych bloków kamienia polnego świadczy o wysokich umiejętnościach wyspecjalizowanych warsztatów budowlanych tamtej epoki. Położony w samym sercu historycznej miejscowości niedaleko Ośna Lubuskiego kościół przez wieki zachował swój skromny i obronny charakter. Cechą architektoniczną wyróżniającą fasadę zewnętrzną jest obecność trzech kamieni szachownicowych.

Te rzadkie, ozdobne bloki kamienne są dobrze widoczne w regularnym murze w charakterystycznych miejscach – w narożnikach północno-wschodnim i południowo-wschodnim oraz w okolicy południowego portalu.

Obecnie ten wpisany na listę zabytków budynek zaprasza zwiedzających do odkrywania bogatej historii i kamiennego kunsztu regionu.

KOŚCIÓŁ W KOWALOWIE

Radowska
69-110 Kowalów, Polen

52.40601325, 14.76105682

RUINY KOŚCIOŁA W MALLNOW

Naznaczone wojną, zachowane w kamieniu

Ruiny kościoła w Mallnow w gminie Lebus to imponujący zabytek architektoniczny, którego początki sięgają końca XII lub początku XIII wieku.

Wzniesiona jako jednonawowa budowla ze starannie obrobionych ciosów granitowych, świątynia stanowi świadectwo wysokiego poziomu rzemiosła budowlanego w okresie późnego romanizmu na obszarze nadodrzańskim.

W ostatnich dniach wojny, prawdopodobnie około 20 marca 1945 r., niemieccy saperzy wysadzili wieżę kościelną, która następnie runęła na nawę główną i niemal całkowicie zniszczyła budynek.

Dopiero w 1998 roku zabezpieczono pozostałe fragmenty murów i zachowano je jako ruinę dla przyszłych pokoleń.

W północno-wschodnim narożniku muru można dostrzec architektoniczną osobliwość: znajduje się tam charakterystyczny kamień szachownicowy. Ten rzadki, ozdobny blok kamienny został na początku XX wieku częściowo zasłonięty przez dobudowany budynek cmentarny i ponownie ujrzał światło dzienne dopiero podczas prac zabezpieczających przeprowadzonych pod koniec XX wieku.

Obecnie ruiny zachęcają zwiedzających do poznania burzliwych dziejów tego miejsca, a historyczny dzwon kościelny można obejrzeć na specjalnym stojaku na zewnątrz obiektu.

RUINY KOŚCIOŁA W MALLNOW

Mallnower Dorfstraße 24-26
15326 Lebus-Mallnow

52.45703292, 14.48856124

KOŚCIÓŁ W MARWICACH

Bloki granitowe i kamień szachownicowy w regionie Lubuskim

Późnoromański kościół granitowy w polskiej miejscowości Marwice niedaleko Gorzowa Wielkopolskiego pochodzi z XIII wieku. Powstała w okresie późnośredniowiecznej ekspancji wschodniej i stanowi świadectwo wczesnej historii osadnictwa i budownictwa w regionie, kiedy to proste drewniane budowle były stopniowo zastępowane trwałymi kościołami kamiennymi.

Pod względem architektonicznym budowla zachwyca regularnym murem ze starannie obrobionych bloków granitowych, ułożonych w precyzyjne poziome warstwy. Ten sposób budowy świadczy o wysokiej jakości rzemiosła wyspecjalizowanych warsztatów kamieniarskich, które działały w regionie Odry i Warty, a których kunszt do dziś kształtuje wygląd regionu.

Podczas gdy nawa główna reprezentuje trwałość konstrukcji z bloków kamienia polnego, w newralgicznych punktach architektonicznych, takich jak okna czy portale, często pojawiają się uzupełniające elementy z cegły, które zaznaczają przejście do wczesnego gotyku. Położony w samym sercu historycznego centrum miejscowości kościół przez wieki zachował swój skromny, a jednocześnie obronny wygląd.

Kamień szachownicowy na zewnętrznej fasadzie stanowi bezpośrednie nawiązanie do wyjątkowej grupy średniowiecznych budowli sakralnych położonych między północną Jutlandią a regionem nadodrzańskim. Dzisiaj kościół w Marwicach zaprasza odwiedzających do odkrywania sakralnej atmosfery i średniowiecznej sztuki kamieniarskiej w regionie Lubuskim.

KOŚCIÓŁ W MARWICACH

66-432 Marwice, Polen

52.77593762, 15.11203094

KOŚCIÓŁ W PRÄDIKOW

Zabytek z kamienia polnego z rzadkim znakiem datującym budowę

Kościół wiejski w Prädikow (gmina Prötzel) stanowi imponujące świadectwo średniowiecznej architektury sakralnej w regionie Barnim. Budowla ta, wzniesiona w XIII wieku w okresie rozkwitu osadnictwa wschodniego w regionie , zachwyca swoimi rozmiarami oraz jakością wykonania murów. Jako późnoromański kościół salowy, zbudowany ze starannie obrobionych bloków kamienia polnego, reprezentuje on obronny i trwały charakter sakralnych budowli Marchii Brandenburskiej z tamtej epoki. Położony w samym sercu historycznej wsi na placu wiejskim, ten objęty ochroną konserwatorską zespół budowli tworzy harmonijny obraz z otaczającym go wiejskim krajobrazem. Charakterystyczny kamień szachownicowy na elewacji zewnętrznej stanowi fascynującą pamiątkę z czasów budowy i świadczy o precyzji rzemieślniczej ówczesnych kamieniarzy. Obecnie budowla ta jest częścią transgranicznych inicjatyw, których celem jest dokumentowanie późnoromańskiej architektury granitowej w regionie nadodrzańskim i chronią ją na potrzeby turystyki kulturowej. Zapraszamy odwiedzających do odkrywania sakralnej atmosfery i architektonicznych detali tego liczącego ponad 750 lat zabytku podczas wycieczki po krajobrazie marchijskim.

KOŚCIÓŁ W PRÄDIKOW

Dorfstraße
15345 Prötzel

52.62859717, 14.0122969

KOŚCIÓŁ W NEUENDORF IM SANDE

Romański kościół salowy z dwoma kamieniami szachownicowymi

W krajobrazie kulturowym Marchii Brandenburskiej w pobliżu Fürstenwalde wznosi się wiejski kościół Neuendorf im Sande, stanowiący charakterystyczny przykład średniowiecznej architektury sakralnej. Kościół, należący obecnie do gminy Steinhöfel, ma za sobą ponad 750-letnią historię. Powstał w połowie XIII wieku, w okresie intensywnej kolonizacji terenów wschodnich w okresie późnego średniowiecza, jako późnoromański kościół salowy ze starannie obrobionych bloków kamienia polnego. Regularne warstwy muru świadczą o wysokiej jakości rzemieślniczej wyspecjalizowanych warsztatów budowlanych, które wniosły do regionu nadodrzańskiego wiedzę na temat obróbki granitu. Do dziś kościół zachował swój prosty, obronny wygląd i stanowi spokojny punkt przyciągający wzrok na otwartym krajobrazie. Na szczególną uwagę zasługują dwa kamienie szachownicowe, które w czasie budowy zostały wkomponowane w mur zewnętrzny. Jeden z nich znajduje się po południowej stronie nawy, drugi w północno-wschodnim narożniku. Te rzadkie, ozdobne bloki kamienne łączą Neuendorf im Sande z grupą średniowiecznych kościołów, w których zachowały się takie kamienne symbole między Jutlandią a regionem nadodrzańskim. Dzisiaj ten objęty ochroną konserwatorską kompleks zaprasza odwiedzających i wędrowców do doświadczenia historycznej atmosfery i spokojnego uroku tego miejsca. Dla turystów kulturalnych kościół ten stanowi warty uwagi przystanek, pozwalający odkryć trwałość historii Marchii Brandenburskiej oraz sztukę kamieniarską średniowiecza w regionie Odry i Szprewy.

KOŚCIÓŁ W NEUENDORF IM SANDE

Domplatz 10
15517 Fürstenwalde/Spree

52.39059356, 14.10854236

KOŚCIÓŁ W RINGENWALDE PRZY NEUHARDENBERG

Kamienny świadek historii regionu Barnim

Kościół wiejski w spokojnej miejscowości Ringenwalde (gmina Märkische Höhe) stanowi imponujący przykład późnoromańskiej architektury sakralnej z XIII wieku. Wybudowany w okresie późnego średniowiecza, w fazie osadnictwa na wschodzie, budynek ten symbolizuje przejście od wczesnych konstrukcji drewnianych do warownych budowli kamiennych z starannie obrobionych bloków kamienia polnego. Precyzyjne, warstwowe murarstwo do dziś świadczy o wysokiej jakości rzemiosła wyspecjalizowanych warsztatów budowlanych, które wniosły do regionu swoją wiedzę na temat obróbki granitu. Położony pośród pagórkowatego krajobrazu kościół stanowi historyczne serce miejscowości położonej w pobliżu Neuhardenberg. Charakterystyczny kamień szachownicowy na południowej ścianie nawy służy jako fascynujący element z czasów budowy, który podkreśla ciągłość pierwotnej substancji budowlanej. Osadzony w idyllicznej okolicy, ten objęty ochroną konserwatorską kompleks oferuje odwiedzającym oazę spokoju oraz wgląd w niezmienną historię wsi Marchii Brandenburskiej. Dziś świątynia ta zachęca do odkrywania skromnego piękna średniowiecznej architektury granitowej podczas wycieczki do regionu nadodrzańskiego.

KOŚCIÓŁ W RINGENWALDE PRZY NEUHARDENBERG

Ringstraße
15377 Märkische Höhe-
Ringenwalde

52.61822301, 14.13952652

KOŚCIÓŁ SERCA JEZUSA W RADOWIE

Ślady architektury romańskiej w dzisiejszej zachodniej Polsce

Kościół Najświętszego Serca Pana Jezusa w Radowie stanowi znaczące świadectwo średniowiecznej architektury sakralnej z XIII wieku. Budowla powstała w okresie późnego średniowiecza, w fazie osadnictwa na wschodzie, kiedy to wczesne drewniane kaplice regionu były stopniowo zastępowane przez kamienne budowle o charakterze obronnym. Z punktu widzenia historii architektury świątynia ta zachwyca precyzyjnym murowaniem warstwowym z starannie obrobionych bloków granitowych. Ten sposób budowania wskazuje na działalność wysoce wyspecjalizowanych cechów kamieniarskich, które przeniosły swoją wiedzę rzemieślniczą przez Odrę do dzisiejszej zachodniej Polski. Pomimo późniejszych zmian kościół zachował swój charakter monumentalnego i trwałego centrum miejscowości.

Charakterystycznym elementem architektonicznym zewnętrznej powłoki są trzy kamienie szachownicowe, które w czasie budowy zostały wkomponowane w fasadę w eksponowanych miejscach. Dziś ten objęty ochroną konserwatorską zespół zabudowań zachęca do odkrywania bogatej historii dawnej Nowej Marchii oraz prostego piękna średniowiecznej architektury granitowej w malowniczej okolicy niedaleko Ośna Lubuskiego.

KOŚCIÓŁ SERCA JEZUSA W RADOWIE

Radów
69-110 Radów, Polen

52.43734218, 14.74696352

KAMIEŃCE SZACHOWNICOWE W REGIONIE ODRY I WARTY

Projekt badawczo-edukacyjny Stowarzyszenia Historyczno-Krajoznawczego Gusow-Platkow e.V.

Kto podróżuje po regionie nad Odrą i Wartą z otwartymi oczami, może natknąć się w średniowiecznych kościołach na niezwykły szczegół: kamienie o artystycznych wzorach, które przypominają szachownicę. Te tak zwane kamienie szachownicowe należą do wyjątkowych, widocznych z daleka świadectw średniowiecznej architektury w regionie. Ale dlaczego je zastosowano? Jakie znaczenie miały te rzucające się w oczy wzory? I co mówią one o ludziach i ich czasach?

Tym pytaniom poświęca się Stowarzyszenie Historyczno-Krajoznawcze Gusow-Platkow e.V. Od momentu powstania w 2004 roku regionalni miłośnicy historii angażują się w badanie lokalnej historii, jej zachowanie oraz uczynienie jej namacalną dla współczesnych pokoleń. Z licznych lokalnych projektów powstało między innymi Muzeum w Platkow. Szczególny nacisk położono przy tym na paleontologię i archeologię. W tym kontekście stowarzyszenie angażuje się również w ochronę zabytków archeologicznych i nieustannie odkrywa fascynujące ślady przeszłości.

W ramach tych działań w centrum zainteresowania znalazły się również kamienie szachownicowe na średniowiecznych kościołach. Ich niezwykła forma sprawia, że stanowią one fascynujący temat kulturowo-historyczny, który można bezpośrednio powiązać z kościołami, wsiami i krajobrazem regionu. Z początkowo regionalnych poszukiwań śladów zrodził się zatem pomysł, by przybliżyć to wyjątkowe dziedzictwo kulturowe szerszej publiczności.

Od 2023 roku stowarzyszenie prowadzi Stację Historyczną Seelow (Mark) jako placówkę muzealną. W centrum uwagi znajduje się tam historia regionu i jej głębokie przemiany od lat 30. do 60. XX wieku. Jednocześnie Stacja Historyczna oferuje przestrzeń na wystawy czasowe i inne tematy historyczne. W ten sposób w latach 2025/2026 powstał projekt poświęcony regionalnym kamieniom szachownicowym w formie wystawy i towarzyszącej jej broszury w regionie nad Odrą i Wartą.

Kamienie szachownicowe zachęcają do odkrywania historii w wyjątkowy sposób: nie tylko w muzeum, ale bezpośrednio na miejscu. Odwiedzając regionalne kościoły, można wyruszyć na poszukiwanie śladów i na nowo dostrzec pozornie niepozorne detale jako świadectwa historii sięgającej daleko w przeszłość. Łączą się tu historia budownictwa, archeologia, tożsamość regionalna i krajobraz kulturowy.

Kamienie szachownicowe są zatem czymś więcej niż tylko elementem dekoracyjnym historycznych kościołów. Stanowią one widoczne punkty odniesienia dla pytań dotyczących średniowiecznej architektury, powiązań regionalnych oraz dziedzictwa kulturowego regionu nad Odrą i Wartą. Stowarzyszenie Historyczno-Krajoznawcze Gusow-Platkow e.V. pragnie poprzez swoją działalność przyczynić się do zachowania tych śladów, zbadania ich historii oraz umożliwienia mieszkańcom i gościom ich doświadczenia.

Zapraszamy do odwiedzenia Muzeum Stacja Historyczna w Seelow (Mark).

www.geschichtsstation-seelow.de

Interreg
Kofinanziert von der Europäischen Union
Współfinansowany przez Unię Europejską
Brandenburg – Polska

Fundusz Małych Projektów
Klein-Projekte-Fonds

Euroregion
PRO EUROPA VIADRINA

KAMIENIE SZACHOWNICOWE W DANII

Początki fascynującej sztuki kamieniarskiej

Dania jest uważana za historyczne centrum pochodzenia tajemniczych kamieni szachownicowych. Do dziś można podziwiać te starannie obrobione granitowe ciosy w około pięćdziesięciu duńskich kościołach wiejskich z XII i XIII wieku, zbudowanych z kamienia polnego.

Głównym obszarem ich występowania są regiony Thy, okolice fiordu Limfjord oraz tereny wokół Aarhus. To właśnie stąd wędrowne warsztaty budowlane przeniosły niegdyś tę tradycję budowlaną aż na obszar nad Odrą i Wartą. Poza Półwyspem Jutlandzkim jedynym rzadkim wyjątkiem jest kościół św. Pawła (Sankt Pouls Kirke) na wyspie Bornholm.

Znane świątynie w miejscowościach Nørre Tranders, Sahl i Sønderhå zapraszają miłośników kultury do fascynującego odkrywania tych niezwykłych zabytków.

Kościół Nors

Kościół Nors Kościół

Kościół Rydaholm

Kościół Vindblæs

Kościół Vindblæs

PAMIĘĆ ŁĄCZY

Poznaj historię regionu nad Odrą i Wartą w perspektywie transgranicznej

Odkryj na nowo region nad Odrą i Wartą – jako krainę pełną opowieści, spotkań i zaskakujących miejsc kulturalnych.

Pod wspólną marką parasolową „Pamięć łączy” miasta, wioski, kościoły, muzea, miejsca pamięci, fortece i obszary przyrodnicze łączą się w jedną wspólną polsko-niemiecką przestrzeń doświadczeń. Nie chodzi tu tylko o przeszłość, ale o żywą pamięć: o miejsca, które poruszają, o drogi przekraczające granice oraz o historie, które nawiązują dialog między ludźmi po obu stronach Odry i Warty.

Kto podąża tematyczną trasą kamieni szachownicowych, wyrusza na wyjątkową wyprawę śladami średniowiecza. Z dala od wielkich ośrodków turystycznych ciche wiejskie kościoły, imponujące katedry i urocze krajobrazy prowadzą do tajemniczych ornamentów, które od wieków zachowały się na fasadach budynków. Każdy przystanek otwiera nowe spojrzenie na wspólną historię architektury i kultury Brandenburgii oraz zachodniej Polski – idealne rozwiązanie dla miłośników podróży kulturalnych, rowerzystów, osób wybierających się na jednodniowe wycieczki oraz wszystkich, którzy chętnie odkrywają nieznane.

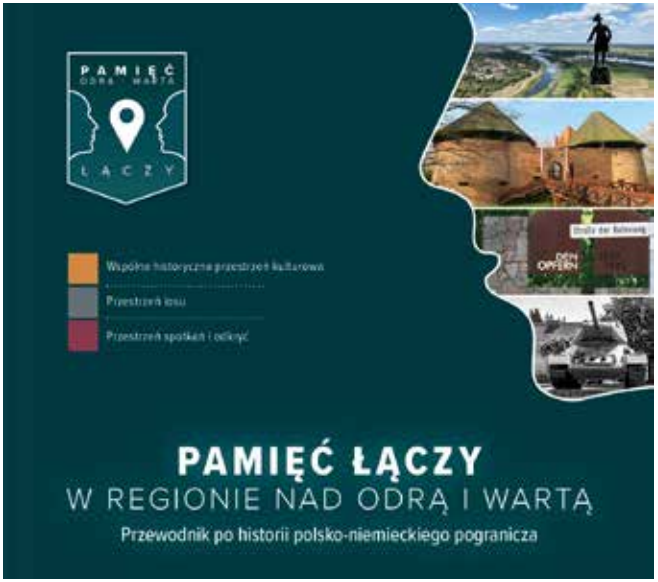
Jednak „Pamięć łączy” oferuje jeszcze więcej: podążaj śladami joannitów, odkrywaj miejsca sakralne wokół historycznego biskupstwa lubuskiego, zwiedzaj fortece, miejsca pamięci z 1945 roku, świadectwa ucieczki i nowego początku, etapy zimnej wojny lub miejsca spotkań polsko- niemieckich. W ten sposób powstaje podróż przez wiele warstw czasowych – od średniowiecza aż po współczesność.

Niezależnie od tego, czy jest to jednodniowa wycieczka, weekendowa wyprawa, czy transgraniczna podróż odkrywcza: region nad Odrą i Wartą zaprasza do przeżywania historii wszystkimi zmysłami. Wybierzcie się na trasy „Pamięć łączy” – i odkryjcie region, w którym pamięć nie dzieli, lecz łączy.

www.pamiec-laczy.eu

Ślady Joannitów

Klasztory, kościoły, siedziby zakonów i miejsca, które opowiadają o działalności Zakonu Joannitów w regionie.

www.slady-joannitow.pl

900 lat biskupstwa lubuskiego

Miejsca sakralne, siedziby biskupów i średniowieczne kościoły jako świadectwa kształtującego krajobrazu religijnego.

www.pamiec-laczy.eu

Dziedzictwo fortyfikacyjne Odry i Warty

Twierdze, bunkry, fortyfikacje i krajobrazy wojskowe od średniowiecza do XX wieku.

www.forte-cultura.com

Wysiedlenia, przymusowa migracja i utrata kultury w 1945 r.

Miejsca, które opowiadają o ucieczce, nowym początku, stracie i zmianach w relacjach z ojczyzną po II wojnie światowej.

www.pamiec-laczy.eu

Wydarzenia wojenne z 1945 r.

Miejsca pamięci związane z ostatnimi walkami II wojny światowej, zniszczeniem miast i wsi oraz bitwą o Wzgórza Seelowskie.

www.pamiec-laczy.eu

Miejsca zimnej wojny

Przejścia graniczne, bunkry, koszary i miejsca pamięci, które pozwalają doświadczyć podziału Europy i późniejszej drogi do otwartej granicy.

www.forte-cultura.com

Miejsca spotkań

Muzea, ośrodki kultury, miejsca pamięci i inicjatywy, w których w centrum uwagi znajdują się wymiana polsko-niemiecka, edukacja i wspólne kształtowanie przyszłości.

Kulturowe Ślady Ziemi Lubuskiej

Rozwój krajobrazu kulturowego regionu Odry i Warty, np. rekultywacja terenów, gospodarka rolna, leśna i wodna, osuszenie terenów zalewowych Odry, wpływy wojskowe

PAMIĘĆ
ODRA - WARTA
ŁĄCZY

INFORMACJE PRAWNE

sporządzono na zlecenie
Stowarzyszenia Historyczno-Krajoznawczego Gusow-Platkow e.V. /
Stacja Historyczna Seelow (Mark)
Am Bahnhof 3
15306 Seelow

2026

Redakcja i skład
ECCOFORT e.V.
Albertinenstr. 1, 13086 Berlin
www.eccofort.eu

Zdjęcia
Horst Drewing

www.pamiec-laczy.eu

Interreg
Brandenburg - Polska
Fundusz Małych Projektów
Klein-Projekte-Fonds
Euroregion
PRO EUROPA VIADRINA